

Sons de dol, sons de Déu. El toc de matraca a la Setmana Santa a Sagunt

Ignasi Corresa i Marín/Campaners de Morvedre

Campaners de Morvedre no és tan sols un grup de gent a la qual se li deixa tocar les campanes manualment per a que ens divertim. Campaners de Morvedre aprofita el divertiment i el goig del plaer de tocar les campanes amb la recuperació del patrimoni cultural morvedrí, punt fort i bàsic d'aquest grup, doncs la finalitat més important d'aquesta associació és, sens dubte, la recuperació i conservació del patrimoni cultural immaterial que s'esdevé de les campanes, la veu del passat de la ciutat, fer-la present en els àmbits que es puga, no deixant perdre-la i donar-la a conèixer. Quan a Sagunt no existien mitjans de comunicació, els avisos socials, a més de les hores i dels tocs litúrgics, venien donats pels sons de les campanes. Així un morvedrí del segle XIX i principis del XX, sabia diferenciar els tocs d'angúnia i podia desxifrar si un home o una dona, d'una posició social determinada i el barri on vivia, estava agonitzant; podia saber si havia faltat; es tocava per anunciar un naixement, on hi havia foc, si s'apropava una tronada, quan tancaven les portes de la Vila, ajudava als perduts en una boira a orientar-se mitjançant un toc determinat, anunciava les parts el dia amb el toc d'oració d'alba, migdia o Àngelus, i capvespre o d'ànimes... Anunciaven les festivitats religioses, sabent mitjançant els repics i quines campanes tocaven, la festa que es celebrava, però clar, era un temps en el que les campanes ordenaven la vida social de la ciutat i la gent no tenia altre mitjà de comunicació, que a més de ser real, era directe i en directe, i que tothom entenia i estimava. L'amor i l'estima per les campanes anà apagant-se a poc a poc amb l'electrificació de les mateixes, fent desaparèixer la figura del campaner que coneixia els tots tocs deixant-los perdre, canviant la forma de toc habitual de repics pels voltejos diaris, insòlits en èpoques passades. Les campanes pergueren, per tant, la seua funció o part important de la seua funció, reduint-se en l'actualitat només als tocs litúrgics i de les hores en la majoria dels casos.

Els tocs litúrgics són els que a nosaltres més ens interessin perquè son els que intentem reproduir a mà, fent sonar els dos triplets que no estan mecanitzats en la nostra parròquia de Santa Maria, Sant Tarsici i Santa Eulàlia, i que des de l'any 1971 deixaren de tocar. Campaners de Morvedre ha promogut la seua intervenció per poder-les fer parlar els dies de vol general, els dies més importants per a la ciutat durant les festes patronals i solemnitats de l'Església. Ara bé, les campanes no toquen sempre en les festivitats de l'Església, a voltes callen i en eixe moment entra a formar part de la vida de la societat un so que provoca un baluern en el municipi, i que sempre

ha estat interpretat com a un senyal de dol per la mort del Nostre Senyor Jesucrist: el so esgarrador, sec i trist de la matraca.

La mort, el dol i les campanes

De tots els tocs que es realitzaven a Sagunt, possiblement l'únic conservat és el del senyal de difunts d'home i dona. El mateix ha passat en la resta de poblacions de la comarca, sent aquest l'únic que encara la gent reconeix i sap desxifrar. Si les campanes abans del toc fan tres drancs, ço és, tres colps alhora de les campanes que participen en el toc, vol dir que el difunt és home. En canvi si només fan dos drancs, significa que és dona. Depenent de la posició social i de la classe del soterrament, les campanes, a més a més, podien anar a mig vol, i en canvi si moria un xiquet d'abans de prendre la comunió la campana xicoteta, també coneguda com la campana d'albats voltejava. A aquest últim toc es coneix com el toc de cel-cel perquè el volteig semblava anunciar que un menudet innocent entrava al cel.

Aquestes variades i diferents formes de fer sonar les campanes per anunciar la mort són típiques del nostre àmbit valencià, doncs en altres llocs el toc és diferent. Important és saber que la mort no passava indiferent en la societat i que les campanes des de l'angúnia ja marcaven i ja demanaven l'oració i el respecte per la persona que estava a punt o ja havia deixat el món. Per tant les campanes eren el ressò de la societat davant un esdeveniment trist però natural, que la societat assumia i mostrava les condolences i el respecte en eixe toc característic de difunts. D'igual manera que la societat anunciava el naixement d'un xiquet amb un toc especial alegre, ho feia amb el toc trist, harmònic, i perquè no bell, del traspàs d'un individu.

La societat antiga vivia la mort d'una manera diferent a l'actual, fet i fet els temps canvien i les necessitats no són les mateixes, o bé, tenint les mateixes necessitats ens enfrontem a d'elles de manera diferent. La vida d'una família després de la mort d'un individu podia suposar, depenent de la importància dintre de l'escala familiar, un canvi radical de manera d'actuar, de vestir, d'eixir, etc. que a vegades s'allargava anys o tota una vida. A eixes formes d'expressar la mort davant la societat l'anomenem dol, i fins no fa molts anys el dol era pràcticament el mateix o semblant que el que es feia a finals del segle XIX. El canvi d'una societat arrelada a la terra amb unes tradicions obsoletes en l'actualitat, a una societat que desprestigia la terra si no és per construir, ha trencat i ha obligat a canviar els nostres hàbits i en conseqüència també els que fan referència a les tradicions, entre elles el dol.

Dol i campanes unides baix un individu, el dol familiar, individual de cadascú respecte al difunt s'expressa de forma íntima, mentre que el dol religiós i civil, el social, s'expressa mitjançant les campanes. Les campanes al servei de la societat, informen i assenyalen també el moment en el que el cos sense vida d'un germà parroquià xafarà per última volta el temple que el va vore nàixer, o en el que va formar una família, o del que formà part en la vida parroquial. La litúrgia d'exèquies també mostra el seu dolor amb oracions específiques, l'ornamentació, etc. Per tant la mort es celebra també en l'Església de manera diferent a les celebracions religioses d'altre caire. Si bé l'Eucaristia no és la celebració de la mort de Nostre Senyor, sinó més bé de l'entrega, de l'Amor sense límits de Déu cap als hòmens, anticipant en el Sant Sopar la seua mort i la seua resurrecció, donant-se ell mateix als seus deixebles com molt bé recorda Benet XVI a la seua encíclica Deus Caritas Est. Quan eixa entrega es fa realitat i any rere any ho celebrem en les celebracions més importants per als cristians —la Setmana Santa—, l'austeritat, el simbolisme i l'oració inunden els temples, i deurien també inundar els nostres cors.

Eixos moments tan especials per a la vida dels cristians, que són capaços de fer esclatar a la societat en moviments de pietat, com són les confraries de la Setmana Santa, i en el nostre poble en forma de Festa —com vàiem l'any 2004 en l'article la Setmana Santa Saguntina com espectacle de la Passió de Crist en aquesta mateixa publicació—, l'Església mostra la importància del moment, entre altres coses, fent callar les campanes. És aleshores quan s'usa la matraca, eixa pesa de fusta desconeguda per a la majoria dels saguntins, perquè ni es veu pel campanar, ni s'escolta, però que possiblement des de 1850 s'ha estat fent sonar fins a poc després de la Guerra Civil.

La mort de Jesús i el baluern

Acostumem a fer esclatar traques o fer sorolls quan alguna cosa ens provoca alegria. Les campanes no són sorolls esgarradors, o millor dit, no estan pensades per ser-ho, tot el contrari, són instruments harmònics que mitjançant uns ritmes determinats fan també uns sorolls determinats que la societat entén. Pel contrari les campanes es silencien de Glòria de Dijous Sant a Glòria de Resurrecció. En eixe breu període de temps, en el que l'oració i el dejú ens fan partícips de la mort de Jesús, a la ciutat regna, o deuria regnar, el silenci d'una societat que acompanya en l'oració a les hores prèvies, a la mort i al soterrament del Nostre Senyor Jesucrist. A aquest temps que va de Glòria a Glòria l'anomemen Tridu Pasqual i com hem dit abans té com a peculiaritat el silenci de les campanes.

Com que en aquesta vida està tot inventat, tot té la seua explicació. Si fem memòria recordarem quan dèiem que les campanes servien per ordenar la vida de la ciutat. El tocar les hores, els tocs d'oració, el tancament de portes de la Vila, les festivitats, tot venia marcat i informat per les campanes. Si la societat anterior es regia pels tocs de campanes i a més era una societat profundament religiosa en les seues tradicions, durant el Tridu Pasqual, les campanes callaven perquè la importància de l'esdeveniment que es celebrava era tal que calia remarcar-lo, calia traure dels hàbits diaris a la societat, i el dol estava present de manera diferent al dol civil i social, un dol que recorda el baluern de la matraca pensat en principi per las oficis del Divendres Sant, però que s'estén des del Dijous al Dissabte Sant per commemorar un esdeveniment únic en tres dies diferents.

Podem dir aleshores, d'una manera senzilla i intel·ligible, que a grans trets, el toc de matraca és el toc de dol oficial de l'Església per commemorar la passió de Jesús. El dol es fa efectiu a partir del Glòria del Dijous Sant, l'últim que es sentirà fins a la seua resurrecció, perquè només s'acaba el Sant Sopar l'acte següent és l'oració de l'hort. Si a l'Eucaristia del Dijous Sant celebrem l'Amor i l'entrega de la mateixa divinitat per a redimir-nos, l'oració de l'hort, que celebrem durant l'Hora Santa, és un dels moments importants per al vida del cristià. Important perquè Jesús, que ens redimeix mitjançant el vessament de sang, en aqueix moment suà sang, i això és possible a nivell físic quan hi ha una gran tensió i un gran patiment. Eixa sang és també una sang redemptora, vessada per al perdó dels nostres pecats, i per tant un esdeveniment que ja celebrem des de la nit del Dijous. La matraca, doncs, ens avisa a tots els actes litúrgics propis de la passió emmarcats dintre del Tridu Pasqual, marcant el temps dels diferents moments que celebrem, de manera que tothom siga conscient en quin moment del drama litúrgic ens trobem.

La matraca de Santa Maria, una realitat de la Setmana Santa Saguntina

Fa molts anys, diuen que més de mig segle, que la matraca de Santa Maria està muda. Una matraca que segons el Dr. Francesc Llop és de mitjans del segle XIX, i per tant pot ser que ara quan la tornem a tocar per a aquesta Setmana Santa, siga el so de la ciutat més antic que persisteix. La matraca és un instrument de fusta, prou gran, on martells de fusta amb tronc de ferro forjat i soldadures de forja colpegen unes altres taules de fusta que roden sobre un eix. És un material curiós que malament anomenen carraca, tot i que té a vore amb ella. La diferència entre ambdues radica en la forma de fer el soroll, mentre que en la matraca són martells que colpegen, la

carraca són fines planxes de fusta que fan soroll al doblar-se contra un fusta més grossa sobre la que giren.

El perquè ha perdurat fins a nosaltres aquest instrument té la seua explicació, i és que en la Guerra Civil, es cremen els altars i les imatges perquè tenien un ús. Les campanes es baixaren del campanar perquè a més de l'ús litúrgic (que no era exclusiu com hem vist) estaven fetes de bronze i el metall servia per a fer metralla, o fondre'l de nou per a projectils. Mentre tant la matraca es salvà de la crema perquè era un element sense ús habitual, a ningú se li ocorria, en els millors dels casos, desfer-se d'un instrument que a penes se sentia malgrat la importància que el seu toc simbolitza. La matraca de Santa Maria, es salvà de la guerra i tornarà a escoltar-se de nou en aquesta sempre estimada Setmana Santa Saguntina. El seu so ens retornarà al Sagunt de mitjans del segle XIX, època en la que se construï aquesta matraca, no sabem si per pèrdua d'una anterior, o com instrument nou. El fet és que de nou Sagunt recupera patrimoni i ho fem pensant en tot l'altre que mai més coneixerem i que va formar part de la vida i de la cultura del nostre poble.

Com que l'Església obligava al silenci de les campanes durant aquest temps del tridu pasqual, les matraques, quan hi havien als campanars, destacaven amb el seu soroll el dol del municipi. A Sagunt la tenim a la sala de campanes, just a l'accés de l'escala que puja a l'estructura de ferro de la nostra torre campanar. És una matraca gran amb una forma poc usual en terres valencianes, però que també es donava prou sovint. La Catedral de València, Ontinyent, Novelda, Estivella o Sagunt entre altres moltes poblacions tenen les matraques en un lloc de la sala de campanes que moleste poc, doncs com que l'ús és reduït, tampoc estaven col·locades en llocs privilegiats. Per contra no tots els pobles tenien matraques, a Petrés, els escolanets anaven cantant al calvari, primer toc per la població, i una volta acabat el poble, es tornava de nou acabant dient segon toc, etc.

El que tocarà la matraca

La matraca té el mateix ús que les campanes, marcant les diferents celebracions litúrgiques del Tridu Pasqual. Per tant una volta començat el toc a Glòria de la Missa del Dijous Sant, en les que començaran a voltejar totes les campanes alhora, les campanes aniran fent-se i desfent-se a corda acabant fent voltes i deixant-les caigudes, ço és com habitualment les vegem, boca per avall. En eixe moment els campaners, en senyal de dol, penjaran les cordes que fan servir per tocar les campanes per les finestres del campanar, i serà a partir d'ací quan comence el toc de la matraca per primera volta en

el moment de la Consagració. Després només acabar la missa se farà un altre toc que avisarà a la Vila que en aqueix moment s'està traslladant el Santíssim al Monument i ja no tornarà a tocar fins que el Natzaré passe per davant de Santa Maria per pujar al Calvari. De la mateixa manera, sonarà quan arribe la imatge del Natzaré a l'Arxiprestal de Santa Maria per al sermó de la galtà i també els tres avisos per als Sants Oficis. Sonarà a l'eixida del sepulcre de Santa Maria camí de la Sang, a l'eixida de la Sang de la Vera Creu, al seu pas per la plaça Major, a l'arribada, entrada, ixida i allunyament de Santa Maria i a l'entrada de la relíquia a la Sang. El dissabte sonarà per a fer la crida a la Vigilia i mentre comença la cerimònia, es recuperaran les cordes del campanar, s'alçaran les campanes a batall lligat per que no sonen les campanes i al Glòria voltejaran les sis campanes alhora, festejant que Nostre Senyor Jesucrist ha resucitat.

Conclusió

La recuperació del patrimoni cultural és important en tant en quant estiga justificada, per tant la difusió del patrimoni ens apropa els coneixements dels quals som deutors la nostra societat, i arribant a conèixer començarem a estimar. Què un grup de jòvens vulga a hores d'ara tornar a tocar aquest instrument, la matraca, no és cap capritx personal, sinó que està fonamentat en la recuperació del patrimoni cultural i a més a més en el sentit teològic d'unitat de la Passió de Crist. Entenent aquests dos sentits, entendrem el so particular de la matraca, escoltant-lo com nostre i dels nostres avantpassats, pot ser tornem a comprendre què celebrem, on i perquè.

Aprofitem aquestes línies per agrair a German Peris, clavari 2007 de la Confraria de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist i a la seua Majoralia, l'interés que han mostrat des del primer moment per a recuperar el so de la Setmana Santa Saguntina, més de mig segle silenci, fent-se càrrec, en gran part, de la difícil restauració d'aquest instrument tan nostre, ignorat i oblidat que sembla cridar des del campanar, als sons dels seus martells de fusta, els crits dels plegaors: Puríssima Sang de Jesucrist!!!!

Ignasi Corresa i Marín

NOTA: El següent article ha estat publicat al llibre de la Setmana Santa Saguntina 2007 (ISBN 84-611-5361-9), editat per la Majoralia de la Puríssima Sang de Jesucrist, 2007.